

Teksten er skrevet af Merete Essenbæk, mees@msj.dk, feb 2021.

PÅ JAGT I FORTIDEN

en byvandring Haderslev på 3-4 km

Byvandringen begynder og slutter i den østlige del af byen. Numrene refererer til bykortene du finder bag på informationsarket.

Haderslev er næsten 900 år gammel. Den ældste del af byen blev anlagt ved Møllestrømmen. På turen rundt i Haderslevs gamle gader vil vi vise jer nogle af de bygninger og steder, som ikke findes mere og nogen som stadigvæk er der, men som bliver brugt til noget andet.

Det gamle billede af Haderslev by fra 1585 er svært at kigge på, når man går rundt i byen, for faktisk har Haderslevs gader ikke forandret sig ret meget siden den tid.

Rigtig god tur!

Hansborg - det forsvundne slot

1

På hele området mellem Jobcenteret og Gasværksvej lå der engang et firefløjet slot med spir, vindeltrapper, løgkupler, pyntede vinduespartier. Det var næsten lige så stort som Kronborg i Helsingør. Slottet var bygget af Hertug Hans den ældre.

Hans begyndte at bygge sit slot i 1557, 8 år senere flyttede han ind og derefter rev han den gamle borg fra 1200-tallet ned. Det flotte nye slot var færdigt i 1585, så hertugen kom faktisk aldrig til at se slottet færdigt, da han døde i 1580. Senere flyttede Chr. 4. ind, og han blev endda gift her. Slottet nedbrændte i 1627 og ca. 100 år efter var alle spor væk.

Ridehuset - den gamle kaserne

2

Overfor Rema ligger det smukke Ridehus. Fra ca. 1700 var der soldater i Haderslev. Byens borgere havde pligt til at huse soldaterne, men nogle af officererne havde dog egne boliger. De lå bl.a. ved Skibbrogade nord for Ridehuset (nr. 1-9). For at soldaterne kunne øve sig blev Ridehuset opført i 1797. Ridehuset blev nedlagt som militær øvelsesplads i 1842. Der kom igen et regiment til Haderslev, da nye kaserne ved Gammelting i 1888 blev hovedkvarter for det preussiske Regiment 84 von Manstein. I dag er Ridehuset en restaurant.

Hertug Hans Hospitalskirke - et fattighjem

3

Efter reformationen i 1536 fik kongen ansvar for mange af de sociale opgaver, som kirken og klostrene havde stået for tidligere, bl.a. hospitals- og fattigvæsenet. I 1569 oprettede Hertug Hans den Ældre et hospital her. Det var et hjem for fattige, hvor de kunne få pleje til både krop og sjæl - derfor var der naturligvis også en kirke! Fattighjemmet blev nedlagt i midten af 1800-tallet. Senere og indtil 1982 var det blev et plejehjem. I dag er der kun kirke.

Læg mærke til, at kirken ligger lavere end vejen. Vejen er nemlig en jernbanedæmning.

Find ud af hvornår dæmningen er bygget? Årstallet står på muren rundt om kirken langs fortovet.

Gå ind i gården. Find den flotte glasmosaik fra 1569 med hertugens våbenskjold i et af kirkens vinduer.

Møllen – brød og skuespil

4

Nu skal vi over gaden og ind i byen. Første stop er byens vandmølle. Den første mølle blev bygget i 1420'erne, da man byggede en dæmning her. Dermed opstemmede man vandet, og etablerede Dammen, så man kunne få tryk på vandet til at drive møllehjulet rundt. Bag Møllen er der så god plads, at bøndernes vogne har kunnet læsse korn af og mel på. Det var hertugens mølle. Der var mølletvang helt frem til 1853. Det betød, at alle bønder var forpligtet til at få deres korn malet ved en bestemt mølle. Indtil 1965 kværnede møllen korn, så var der ungdomshus og i 1974 oprettedes Teatret Møllen i møllebygningen. Møllen er som mange andre bygninger i byens bygget om flere gange. Den der står her i dag er fra 1827.

Kig på skulpturen på pladsen. Den er fra 1999 og lavet af Aage Birck. Hvad har den dog med en mølle at gøre?

Den lange tur - 6- 8 km

Haderslev ligger på en ø skabt af smeltevandssand der lå under den smeltende is i slutningen af sidste istid. På det højeste sted i byen ligger Domkirken og i nærheden anlagde man i 1260'erne også byens borg, Haderslevhus. Domkirken er her jo stadigvæk og er byens stolte vartegn. Haderslevhus blev nedrevet i 1565.

Turens fire stop er fire naturskønne steder og alle med flotte udsigter.

A

Ejsbøl. Her lå der i jernalderen mellem 1600 og 2000 år siden en offermose. I middelalderen lå der et voldsted. Ved Ejsbøl står der informationskilte om stedets historie. Gå syd om Ejsbølgård, forbi voldstedet og ad Fårestien. Fortsæt ned ad Simmerstedvej, find stien på højre hånd hvor der er en fin udsigt over Golfbanen og gå langs Golfbanen og til....

B

Bøgehoved, der er en morænebakke af lerjord, som isen der dækkede Danmark indtil for 15.000 år siden, har efterladt sig. Her fra den nordlige side af bakkeknoleden er der udsigt over Goldbanen. Men mellem 1945 og 1967 var det ikke golfbolde, der var i luften men benzin. Her lå nemlig byens speedwaybane. Fra Bøgehoveds østlige kant er der en mageløs udsigt over byen. Her kan man se Domkirken, Fuglsang bryggeri, Stadion, Vandtårnet, Starup Hede, Braine parken og Varberparkens boligblokke. Fortsæt turen ned ad Bøgehoved, gennem boligkvarteret og til højre ad Simmerstedvej til...

C

Banestien på venstre hånd umiddelbart efter, at vejen krydser Omfart vejen. Cykel- og gåstien kan man følge helt til Havnen. Undervejs kan man korte turen af. Drej ved Allegade mod syd, gå forbi Ridehuset og over Dæmningen. Drej til venstre. Herfra kan du snikle dig ind på lystbådehavnen og finde vej forbi X-Yacht, ud på Fjordagervej, forbi rensningsanlægget og så ender du ude på....

D

Starup Hede. Heden har siden 1700-tallet været militært øvelsesterræn for både soldaterne inde i Haderslev og de lokale soldater i Starup sogn. Her blev der ekserceret og øvet skydning. På området kan man se rester af skyttegrave. Området har været brugt indtil midt i 1900-tallet. Går man op på det højeste punkt, kaldet Lundsberg, får man igen en storslået udsigt ud over byen og fjorden - herfra kan man nu se til Bøgehoved.

God tur hjem!

Jomfrustien - en fin spadseretur

13

Gravene, byens voldgrav, hænger sammen med Jomfrustien, og Jomfrustien var fortsættelsen af Gravene som kanal, der nord om byen forbandt Dammen med fjorden. Kanalen mistede med tiden sin betydning, fordi byen voksede mod nord.

Langs kanalens sydside gik der en sti. Den sti blev kaldt Jomfrustien, fordi der kunne byens unge mænd gå tur om søndagen med deres kærester i al ærbarhed. I 1899 bliver kanalen fyldt op for at skabe plads til en ny jernbanestation. Men under Jomfrustien løber vandet stadigvæk fra dammen mod havnen, og man taler om at åbne dele af kanalen, så kan vi igen kan gå tur langs den.

Banestien - fra hjul til gåben

14

For at komme til den nye banesti eller supercykelsti, som den også kaldes, skal vi lige lidt op ad Teaterstien. Banestien begynder i den vestlige ende af byen nær Fuglsang Bryggeri og Schaumanns klædefabrik. Her lå byens hovedbanegård.

For at forbinde havnen med hovedbanegården og den nye banegård ved Jomfrustien, anlagde man i 1898-99 banestien. Den gang var skibstransport og jernbanenettet den vigtigste transportform. I 2019 og 2020 blev de gamle jernbanespor mellem Simmerstedvej og Havnen taget op og cykel- og gangstien anlagt.

Havnen - ved Streetdome

15

Nu er I nået til turens sidste stoppested: havnen. I middelalderen lå havnen inde i byen syd for Badstuegade. I løbet af 1600-tallet mudrede fjorden mere og mere til, og de store skibe kunne ikke sejle ind i fjorden.

I 1827 rykkede man havnen mod øst, lavede en ny havn og en sejlrende gennem fjorden. Den nye havn blev udbygget i løbet af de næste 100 år. Omkring 2000 måtte man dog erkende, at Haderslevs havn ikke længere var en industrihavn.

En helhedsplan for området blev vedtaget i 2004, og i dag er her både private boliger og offentlige bygninger bl.a. oplevelsesparken Streetdome, klatretårn, og snart flytter rådhuset også herud i det allerede "gamle" VUC.

*Vi håber I har nydt turen, fundet nye steder i ikke kendte
og hørt nyt I ikke vidste!*

Vil I på en længere bytur så tag den lange på næste side

Badstuegade - byens grænse

5

Mellem Badstuegade 13 og 15 gik grænsen mellem Haderslev Kommune og Slotsgrundens Kommune, hvor hertugens slot lå og hertugens folk boede. Grænsen mellem de to kommuner blev anlagt her allerede i 1200-tallet. Når man boede på Slotsgrunden havde man bl.a. skattefrihed. Først i 1833 blev Slotsgrundens kommune nedlagt og grænsen ophævet. Men grænsen er der stadig spor af i form af den lille sti mellem husene.

Gå ad stien mellem husene og find vej til Torvet.

Torvet - byens handelsplads

6

Her på Torvet foran kirken lå de store købmandsgårde, næsten alle bygget som gavlhuse. På den måde kan der ligge så mange huse som muligt rundt om torvet. Her var der indtil i 1880'erne mindst to ugentlige markeder. Kun her måtte man sælge sine varer til byens borgere. Det var f.eks. smør, korn, klædestoffer, grøntsager og kød, men ikke krydderier. Dem måtte man købe på apoteket.

Kig rundt på de mange skulpturer på torvet. De er lavet af kunstneren Erik Heide. Hvad har de med et torv at gøre?

Gå til Domkirken ad den lille smøge mellem RASTauranten og Isbutikken. Læg mærke til, at husene kun har murede facader. Siderne består af bindingsværk.

Domkirken - byens ældste bygning

7

Når man ad den lille smøge kommer til Domkirken kigger man på den ældst bevarede del af kirken, som er fra 1200-tallet. Kig efter de gullige mursten! Kirken er ombygget flere gange. Den har haft et stort tårn ud mod Apotekergade. Det brændte i 1627 og blev ikke genopført. Koret er så stort, at det går helt ud i Nørregade. Man måtte føre fortovet ind gennem kirken, så man kunne gå tørskoet på gaden. Omkring kirken var der kirkegård indtil 1805. Først for 100 år siden blev kirken til domkirke i det nye Haderslev Stift, der blev oprettet efter Genforeningen af Sønderjylland med Danmark.

Gå nu rundt om kirken. Læg mærke til de mange forskellige sokkelsten, der er brugt. De stammer sikkert fra andre kirker i omegnen.

Gå om på nordsiden af kirken og find sidedøren. Kig på stenene rundt om døren. Måske kan I finde den store drage, der spise den lille drage?

Klosteret – her bor præsterne

8

Nu skal vi til en indviklet historie! Vest for Domkirken ligger Præstegade. Oprindeligt hed gaden Klostergade, fordi den førte til byens kloster. Men da klosteret blev nedlagt efter reformationen i 1536, fik gaden navnet Præstegade, fordi byens sognepræst kom til at bo i nr. 14.

I den katolske tid boede kirkens præster nord for kirken, der hvor Smedegade ligger. År 1400 solgte hertugen området og præsterne fik boliger mellem Møllestrømmen og en ny gade, der selvfølgelig kom til at hedde Præstegade. Men efter reformationen forsvandt de mange katolske præster, og nu overtog gaden så navnet Klosteret, fordi den ligger op til det område, hvor byens munkekloster lå. Og sådan er det med navne de skifter som tiden går!

Gå ned ad Klosteret og læg mærke til størrelsen på husene. På hvilken side af vejen tror I de "fine" præster boede?

Klosterkirkegården- byens tørreplads

9

I skal nu til en af byens gamle kirkegårde. Men først går vi forbi byens kloster som for længst er væk. I middelalderen lå der et munkekloster (sortebrødre) ved Hægersgade. Dette kloster har givet hele kvarteret navnet Klosterhalvøen.

Klosteret blev revet ned efter reformationen og yderst på halvøen anlagde man byens officielle vaske- og tørreplads. Man vaskede nemlig tøj i Dammen helt op til 1800-tallet. I 1805 nedlagde man kirkegården om Domkirken, og byens nye kirkegård blev anlagt på vaskepladsen. På og foran kirkegården er der 4 mindsten over faldne soldater fra henholdsvis Tre-årskrigen 1848-50 og 1. Verdenskrig 1914-1918.

Kig på mindstenene og læg mærke til forskellen mellem de danske og tyske sten.

Find ud af hvornår kirkegården er nedlagt ved at finde den yngste gravsten?

Byporten - 3 veje ind og ud i byen

10

Her i begyndelsen af Bispegade lå en af byens tre porte. De to andre lå ved Møllepladsen og i Nørregade. Haderslev lå faktisk på en ø, for foran porten var der en dyb og 20 m bred voldgrav, der gik helt fra Dammen og ud til havnen. Ved byporten betalte man told for de varer, man ville sælge på Torvet. Byporten blev hver aften låst og bevogtet, så ingen kunne komme ind eller ud af midtbyen.

Portene blev revet ned i 1700-tallet. Lidt sjovt er det, at byportene omtales af borgmester Olaus Jensen i 1550'erne: Han sagde "Jeg har tre byporte, hvor igennem den, der ej er tilfreds med sin løn, kan forsvinde!"

På det gamle bykort på forsiden af denne folder kan man se byportene. Kan I finde dem?

Vi har faktisk også en slags byporte i dag. Hvordan ser Haderslevs byporte ud?

Ved Dammen – Gør-det-selv-statue

11

Som vi så og læste ved Møllen blev Dammen anlagt i 1420'erne i forbindelse med opstemningen af vandet ved Møllestrømmen. Derved opstod Dammen. I 1958 blev Damparken indviet. Den blev anlagt omkring den nyanlagte Omfartsvej, der ledte trafikken udenom bymidten. Ved indgangen til Damparken, til venstre for kiosken, står der et lidt sært kunstværk: En sten med et par megastore sandaler. Stenen eller soklen stammer fra et tysk monument, der var rejst på Gammelting til minde om de slesvig-holstenske soldater, der faldt i Treårskrigen 1848-50. Men efter 1920, da Sønderjylland blev en del af Danmark, ødelagde nogle dansksindede borgere monumentet, og smed den i fjorden! Soklen var ikke så slet at flytte, så den overlevede!

Stille jer op på soklen, træd ned i sandalerne og vær en statue!

Gravene - Kvægtorvet

12

For at nå til Gravene fra Dammen og Haderslevs grønttorv går vi faktisk midt i voldgraven - deraf navnet Gravene. Dette torv blev anlagt, fordi man var ret træt af at have kvæget gående i gaderne flere gange om ugen i forbindelse med torvedage. I 1880, da voldgraven var næsten væk, drænedes man derfor området nord for Gravene og oprettede en ny markedsplads. Den blev i første omgang byens kvægtorv og senere også grøntsagstorv.

Kig jer rundt på pladsen. Find elværket der er fra 1902, byens posthus fra 1926 og det gamle platantræ fra 1880?

Find byvåbnet på springvandet. Hvorfor er Haderslevs byvåben mon en bro?